UOT 373.2.

Esmira German qızı Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
https://orcid.org/0009-0005-0288-5927
E-mail: esmiraliyeva877@gmail.com
https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).127-129

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN EKOLOJİ TƏRBİYƏSİNİN FORMALAŞDIRILMASINDA TƏHSİL PROSESİNİN İMKANLARI VƏ ONLARIN SƏMƏRƏLİ TƏTBİQİ

Esmira German Aliyeva
lecturher at
Azerbaijan State Pedagogical University

POSSIBILITIES OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN FORMING THE ECOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AND THEIR EFFECTIVE APPLICATION

Эсмира Герман гызы Алиева
преподаватель
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ВОЗМОЖНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА И ИХ ЭФФЕКТИВНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ

Xülasə. Məqalədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların ekoloji tərbiyəsinin formalaşmasında təhsil prosesi və onun tətbiq imkanları araşdırılır. Qeyd edilir ki, təhsil prosesi müəllimlərin hazırlığı, kurikulum, tədris materialları və qrup-fərdi fəaliyyətlər vasitəsilə ekoloji bilik və vərdişlərin inkişafına təkan verir. Gündəlik praktik fəaliyyətlər və valideynlərlə əməkdaşlıq da uşaqların öyrəndiklərini möhkəmləndirməyə kömək edir. Nəticədə məktəbəqədər təhsil prosesi ekoloji bilik və davranışların səmərəli formalaşması üçün nəzəri və praktik şərait yaradır.
Açar sözlər: *məktəbəqədər yaş, uşaq, inkişaf, tətbiq, formalaşma, imkan, ekoloji tərbiyə*

Abstract. The article examines the educational process and its application possibilities in the formation of ecological education of preschool children. It is noted that the educational process promotes the development of ecological knowledge and habits through teacher training, curriculum, teaching materials, and group and individual activities. Daily practical activities and cooperation with parents also help to consolidate what children have learned. As a result, the preschool educational process creates theoretical and practical conditions for the effective formation of ecological knowledge and behavior.
Key words: *preschool age, child, development, application, formation, opportunity, ecological education*

Аннотация. В статье рассматривается образовательный процесс и возможности его применения в формировании экологического воспитания детей дошкольного возраста. Отмечается, что образовательный процесс способствует формированию экологических знаний и навыков посредством подготовки педагогов, учебной программы, учебно-методических материалов, групповой и индивидуальной деятельности. Ежедневная практическая деятельность и сотрудничество с родителями также способствуют закреплению полученных знаний детьми. В результате образовательный процесс в дошкольном учреждении создает теоретические и практические условия для эффективного формирования экологических знаний и поведения.
Ключевые слова: *дошкольный возраст, ребенок, развитие, применение, формирование, возможность, экологическое воспитание*

Məktəbəqədər yaş dövrü uşaqlarının ekoloji tərbiyəsi onların gələcək həyatında təbiətə və ətraf mühitə münasibətini formalaşdırmaq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövrdə uşaqların müşahidə, oyun və təcrübə vasitəsilə öyrənmə qabiliyyətləri yüksək olduğu üçün ekoloji tərbiyənin məktəbəqədər təhsil prosesinə inteqrasiyası xüsusi rol oynayır.

"Qeyd etməliyik ki, ekologiya XX əsrin elmidir. Yəni bu əsrdə kütləvi hal almış ekoloji böhran – kütləvi qırğın silahlarının hazırlanması və qeydiyyatdan keçirilməsi, kosmik uçuşlar, atom-nüvə reaktorları, kimya zavodları və kimyəvi məhsullar, sənayenin inkişafı naminə təbiətə təcavüz, meşələrin qırılması, çayların istiqamətinin dəyişdirilməsi, dağların partladılması, müharibələr və s. bu elmin yaranmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, pedaqogika elmində "ekoloji tərbiyə" məfhumu yaranmış və böyüməkdə olan nəslin ekoloji tərbiyəsi aktual problemə çevrilmişdir" (1, s.135).

Müəllimlərin peşə hazırlığı, tədris resursları, vizual və praktik materiallar uşaqlara təbiət hadisələrini öyrənmək və ekoloji vərdişlər üçün geniş imkanlar yaradır. Qrup və fərdi fəaliyyətlər, bitkilərin və heyvanların müşahidəsi, oyunlar və praktik məşğələlər isə uşaqların ətraf mühiti tanımasına və ona hörmət etməsinə şərait yaradır.

Təcrübə və seminarlar vasitəsilə müəllimlər gündəlik fəaliyyətlərdə ekoloji məsələləri inteqrasiya edə bilir, qrup və fərdi fəaliyyətlər zamanı uşaqların maraqlarına uyğun oyun və layihələr təşkil edir. Eyni zamanda, tədris materialları və resurslar – kitablar, rəsm və əl işləri, təbiət müşahidə dəftərləri, multimedialar, videolar və interaktiv oyunlar uşaqların təbiəti öyrənməsini asanlaşdırır və marağı artırır. Təbiət ekskursiyaları, bağçılıq və laboratoriya məşğələləri praktik təcrübəni zənginləşdirir.

"Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün ekoloji təhsilin məzmununa elmi ekologiyanın bu və ya digər bölməsi ilə bağlı biliklər daxildir. Məsələn, "Kəşflər dünyası" təxmini əsas proqramında təbiətdə hər şeyin bir-biri ilə əlaqəli olduğu və insanın təbiətin bir hissəsi olduğu, həmçinin canlı orqanizmlərin ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi və haqqında ilkin fikirlərin formalaşması nəzərdə tutulur" (2).

Doğru seçilmiş və məqsədəuyğun istifadə olunan materiallar uşaqlarda təbiətə sevgi, məsuliyyət və davamlı ekoloji vərdişlərin formalaşmasına şərait yaradır.

Gündəlik fəaliyyətlər də ekoloji tərbiyəni gücləndirir. Məsələn, yemək və gigiyena qaydaları, su və enerji istifadəsi, tullantıların düzgün idarəsi, həmçinin bitki və heyvan baxımı uşaqlara ətraf mühitin qorunması haqqında praktik biliklər verir. Valideynlərlə əməkdaşlıq da bu istiqamətdə çox vacibdir. Evdə ekoloji vərdişin möhkəmləndirilməsi, valideynlər üçün kiçik seminarlar və məlumat lövhələri vasitəsilə uşaqların davranış modelləri gücləndirilir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ekoloji tərbiyəsinin səmərəli olması üçün valideynlərin iştirakı vacibdir. Bu məqsədlə ***kiçik seminarlar*** təşkil oluna bilər. Seminarlarda valideynlərə uşaqlarda ekoloji vərdişlərin formalaşmasının əhəmiyyəti, gündəlik həyatda tətbiq ediləcək üsullar (su və enerji qənaəti, tullantıların düzgün idarəsi, bitki və heyvanlara qayğı) və oyunlar vasitəsilə öyrədilmə yolları izah olunur.

Məlumat lövhələri isə valideynlərin diqqətini gündəlik kiçik fəaliyyətlərə yönəltmək üçün effektiv vasitədir. Lövhələrdə ekoloji fəaliyyətlər, uşaqlar üçün sadə tapşırıqlar, tövsiyələr və təbiət müşahidələri ilə bağlı məlumatlar vizual formada təqdim olunur. Bu, valideynlərin evdə uşaqların ekoloji davranışlarını izləməsinə və möhkəmləndirməsinə kömək edir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda ekoloji vərdişlərin formalaşdırılması üçün gündəlik fəaliyyətlər çox önəmlidir. Bu fəaliyyətlər uşaqlara sadə, praktik yollarla təbiət və resurslardan düzgün istifadə etməyi öyrədir:

1. **Su istifadəsi.**

- Uşaqlara suyu qənaətlə istifadə etmək öyrədilir. Məsələn, əlləri yuyarkən kranı vaxtında bağlamaq, boş yerə su tökməmək.
- Su ilə bağlı kiçik eksperimentlər və müşahidələr aparmaq. Məsələn, bitkilərə su verərkən suyun nə qədər istifadə olunduğunu ölçmək.

2. **Enerji istifadəsi**

- İşıq və elektrik cihazlarını lazım olmadığı zaman söndürmək vərdişi aşılanır.
- Günəş işığı və təbii ventilyasiyadan istifadə etməklə enerji qənaəti göstərilir.

3. Tullantıların düzgün idarəsi

- Uşaqlara tullantıları çeşidləməyi öyrətmək (plastik, kağız, orqanik tullantılar).
- Səliqəli və təmiz ətraf mühit üçün kiçik təmizlik fəaliyyətlərinə cəlb etmək.

Bu gündəlik praktik fəaliyyətlər uşaqlarda təbiətə hörmət, məsuliyyət və ekoloji davranışların davamlı inkişafı üçün əsas təşkil edir.

Təhsil prosesinin imkanları

Məktəbəqədər təhsil prosesində ekoloji tərbiyənin verilməsi müxtəlif pedaqoji vasitələr və metodlarla həyata keçirilə bilər:

1. **Məşğələlər vasitəsilə**

- Təbiət hadisələrinin öyrədilməsi;
- Bitkilər və heyvanlar haqqında biliklərin verilməsi;
- Təbii sərvətlərin qorunmasının vacibliyinin izahı.

2. **Gündəlik fəaliyyətlər vasitəsilə**

- Su, elektrik, kağız kimi resursların düzgün istifadəsinə vərdiş qazandırmaq;
- Tullantıların çeşidlənməsi və təkrar istifadəyə yönəltmək.

3. **Təcrübə və müşahidə fəaliyyətləri vasitəsilə**

- Təbiət guşəsinin yaradılması;
- Bitkilərin əkilib-becərilməsində iştirak;
- Quşlara, heyvanlara qulluq.

4. Oyunlar və yaradıcı fəaliyyət vasitəsilə

- Təbiəti qorumağa həsr olunmuş didaktik oyunlar;
- Rəsm, tətbiqi sənət və musiqi ilə ekoloji mövzuların əks etdirilməsi.

5. Açıq hava fəaliyyətləri vasitəsilə

- Gəzinti və ekskursiyalar;
- Təbiət müşahidələri;
- Təbiət qoynunda oyunlar və idman.

Səmərəli tətbiqi yolları

Ekoloji tərbiyənin səmərəli təşkili üçün aşağıdakı **şərtlərə** əməl olunmalıdır:

- **Yaş xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırma** – məlumatlar sadə, aydın və uşaqların qavrayışına uyğun şəkildə təqdim edilməlidir.

- **Şəxsi nümunə** – tərbiyəçi-müəllim və valideynlər ekoloji mədəniyyəti gündəlik davranışları ilə nümayiş etdirməlidirlər.

- **Davamlılıq** – təkcə məşğələlərlə məhdudlaşmamalı, bütün gündəlik fəaliyyətlərdə tətbiq olunmalıdır.

- **Əməkdaşlıq** – təhsil müəssisəsi ilə ailə arasında sıx əlaqə qurulmalı, valideynlər də prosesə cəlb olunmalıdırlar.

- **Motivasiya** – uşaqlarda maraq yaratmaq üçün mükafatlandırma, maraqlı oyunlar, təcrübələrdən istifadə olunmalıdır.

Beləliklə, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda ekoloji tərbiyənin formalaşdırılması gələcəkdə ətraf mühitə qayğı ilə yanaşan, məsuliyyətli və ekoloji mədəniyyətə sahib vətəndaş yetişdirmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil prosesinin imkanlarından istifadə etməklə uşaqlarda ekoloji dəyərlərin, davranışların və vərdişlərin möhkəm əsası qoyula bilər.

Problemin aktuallığı. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ekoloji tərbiyəsinin formalaşdırılmasında təhsil prosesinin imkanları və onların səmərəli tətbiqi ilə bağlı məsələlər mühüm olması ilə seçilir. Çünki həmin məsələlər uşaqların ekoloji tərbiyə baxımından formalaşması və inkişafları baxımından çox vacibdir.

Problemin yeniliyi. Tədqiqat işində məktəbəqədər yaşlı uşaqların ekoloji tərbiyəsinin formalaşdırılmasında təhsil prosesinin imkanları və onların səmərəli tətbiqi ilə bağlı məşğələlər, gündəlik fəaliyyətlər, oyunlar və yaradıcı fəaliyyətlər və bu istiqamətdə valideynlərlə, ailələrlə aparılan işlər tədqiqata cəlb edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Əldə olunmuş nəticələr ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərində tərbiyəçi-müəllimlərin istifadəsi üçün tövsiyə edilir. Tədqiqatdan əldə edilmiş nəticələrdən dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, elmi-metodik ədəbiyyatın və elmi-tədqiqat işlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Bədəlova, Ə.S. Azərbaycan xalq pedaqogikası. Mühazirə mətnləri və seminar məşğələləri üçün materiallar) / Ə.S. Bədəlova – Bakı: Müəllim, –2018. –187 s.
2. Мир открытий: Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования. –М.: Цветной мир, –2012. –125 с.
3. https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2021/03/17/tsel-i-zadachi-ekologicheskogo-obrazovaniya-detey

Redaksiyaya daxil olub:16.10.2025